

ОХОРОНА СПАДКОВОГО МАЙНА

Норма закону щодо зрівняння у повноваженнях державних і приватних нотаріусів, зокрема щодо оформлення спадкових справ, набула чинності з 1 червня 2009 року. У зв'язку з цим приватні нотаріуси зіткнулися з труднощами вжиття заходів щодо охорони спадщини. Тому вважаємо за доцільне зупинитися на деяких проблемних питаннях охорони спадкового майна у межах цього дослідження.

Слід зазначити, що на сьогодні, навіть державними нотаріусами, не вироблено єдиних рекомендацій з приводу проведення такої складної та тривалої у часі процедури, як охорона спадкового майна із проведенням його відповідного опису. Частіше за все нотаріуси використовують усі можливі засоби аби уникнути вжиття заходів до охорони спадщини. Так, нотаріуси пропонують спадкоємцям подати заяву про прийняття спадщини, якщо вони фактично її не прийняли, а потім посилаються на положення абз. 1 п. 197 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [1] (далі — Інструкція). Відповідно до абз. 1 п. 197 Інструкції охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини спадкоємцями, а якщо її не прийнято — до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини. Таким чином нотаріуси уникають небажаної для них складної процедури охорони спадкового майна.

Взагалі за статистикою, у державних нотаріальних конторах випадки звернення спадкоємців із заявами про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна є дуже рідкими.

На сьогодні Міністерством юстиції відповідно до п. 10 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» розроблені Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя від 29 січня 2009 р. Основою рекомендацій є узагальнення нотаріальної практики державних нотаріусів при вчиненні нотаріальних дій, пов'язаних з видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності у спільному майні подружжя.

Охорона спадкового майна здійснюється нотаріусом за місцем відкриття спадщини в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкоємця, які заявляють свої права на майно. Охорона майна здійснюється на підставі заяви спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів. Цих заходів може бути вжито і з ініціативи самого нотаріуса, якщо йому стало відомо про залишене без нагляду майно померлої особи. Заходи щодо охорони спадкового майна вживаються зазначеним нотаріусом або нотаріусом за місцем знаходження майна, якому нотаріус, який веде спадкову справу, надіслав відповідне доручення.

Перед вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна нотаріус вчиняє низку дій, які забезпечують повну охорону цього майна, а саме:

1) визначає місце відкриття спадщини, наявність спадкового майна, його склад та місцезнаходження;

2) перевіряє наявність спадкової справи за даними Спадкового реєстру. Якщо спадкова справа не заведена, нотаріус зобов'язаний зареєструвати заяву про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна також і в Книзі обліку і реєстрації спадкових справ, завести спадкову справу і негайно зареєструвати її у Спадковому реєстрі.

Нотаріус вимагає від особи, що звернулася до нього з такою заявою, свідоцтво про смерть спадкодавця та довідку про місце, де мешкав спадкодавець, що має значення для встановлення місця відкриття спадщини. Якщо з документів чи заяви вбачається, що спадкодавцю належить нерухоме майно, яке підлягає державній реєстрації, нотаріус має отримати підтвердження з Державного реєстру правочинів чи (та) з Реєстру прав власності на нерухоме майно про належність цього майна та його державну реєстрацію на ім'я спадкодавця.

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється нотаріусом після отримання всіх необхідних документів, але не пізніше наступного дня з дати надходження таких документів.

Нотаріус повинен з'ясувати чи були вжиті попередні заходи щодо збереження спадкового майна. Якщо такі заходи були вжиті, — то ким, коли і чи було приміщення опечатано, де знаходяться ключі від цього приміщення тощо.

Нотаріус, який одержав повідомлення про відкриття спадщини, зобов'язаний повідомити про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відомо. Нотаріус може також зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення у пресі.

Про проведення опису майна спадкодавця нотаріус повідомляє житлово-експлуатаційні органи, а в разі необхідності — органи внутрішніх справ та інших заінтересованих осіб (наприклад, кредитора).

Якщо є підстави вважати, що спадщина може бути визнана відумерлою, нотаріус повинен повідомити відповідний орган місцевого самоврядування.

Нотаріус та заінтересована особа повинні вжити заходів для залучення до участі в проведенні опису майна свідків (не менше двох). Свідками можуть бути будь-які незаінтересовані особи з повною цивільною дієздатністю.

Після цього нотаріус виїжджає на місце знаходження майна і проводить опис майна у присутності зацікавлених осіб та двох свідків.

Опис майна може провадитися також за місцем знаходження майна, яке може не збігатися з місцем відкриття спадщини. У такому разі нотаріус направляє лист нотаріусу за місцем знаходження майна з проханням провести опис майна.

В описі спадкового майна нотаріус вказує усе майно, яке знаходиться за місцем відкриття спадщини, дає докладну характеристику предметів та вказує ступінь їхньої зношеності, а також вказує вартість цього майна. Якщо

спадкоємці не згодні з оцінкою нотаріуса, вони мають право (за власний рахунок) запросити експерта для оцінки майна.

Встановлення вартості описаних речей (з урахуванням зносу) провадиться спільно нотаріусом та зацікавленими особами, які беруть участь в описі спадкового майна, за діючими цінами. Однак свідки участі в оцінюванні майна брати не можуть. Нерухоме майно оцінюється виходячи з ринкової вартості такого майна. Забороняється визначати лише загальну вартість майна без оцінки та детальної характеристики кожної речі окремо.

До акта опису включається все майно, яке є в будинку (квартирі) померлого. Заяви сусідів та інших осіб про належність їм окремих речей заносяться до акта опису, а заінтересованим особам роз'яснюється порядок звернення до суду з позовом про виключення цього майна з акта опису.

На кожній сторінці акта опису підбивається загальний підсумок кількості описаних речей та їх вартість (прописом), а після закінчення опису — загальна кількість речей та їх загальна вартість.

Якщо проведення опису переривається або продовжується кілька днів, приміщення кожний раз опечатується нотаріусом. В акті опису робиться запис про причини і час припинення опису і його відновлення, а також про стан пломб і печаток при наступному розпечатуванні приміщення.

У кінці акта опису зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, рік народження особи, якій передається на зберігання описане майно, найменування документа, який посвідчує її особу, номер, дата видачі, найменування установи, що видала цей документ, місце проживання особи. Акт опису підписується нотаріусом, свідками, особою, яка приймає майно на зберігання, та іншими особами, які беруть участь в описі спадкового майна.

Охоронцем спадкового майна також може бути призначено осіб з числа спадкоємців, опікунів над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми або місцеперебування яких невідоме, або інших осіб, визначених спадкоємцями. За наявності виконавця заповіту він призначається охоронцем усього спадкового майна.

За бажанням спадкоємців за законом, у разі наявності виконавця заповіту, нотаріус може призначити охоронця майна, що спадкується за законом, із числа інших осіб. У цьому випадку нотаріус, що проводить опис спадкового майна, вказує в опису, що спадкове майно буде охоронятися двома охоронцями, та визначає, яке майно кожен з них буде охороняти.

Акт опису складається не менше ніж у трьох примірниках. Усі примірники підписуються нотаріусом, заінтересованими особами, свідками та охоронцем, якому передано на зберігання спадкове майно. Один примірник акта опису видається охоронцю спадкового майна.

Трапляються випадки, коли нотаріуса не допускають до проведення опису майна. В такому разі нотаріус складає про це акт і роз'яснює спадкоємцям, що вони можуть звернутися до суду про розподіл спадкового майна.

Якщо нотаріус з'явився для опису майна і при цьому встановив, що воно було вивезене до його приходу, він складає акт і повідомляє про це заінтересованих осіб. Коли ж майно було вивезене особами, які не є спадкоємцями, то нота-

ріус теж складає акт і надсилає всі матеріали до органу місцевого самоврядування і прокуратури, якщо майно має перейти у власність територіальної громади.

При проведенні опису спадкового майна у нотаріусів виникають труднощі з визначенням того, яке майно вважати предметами звичайної домашньої обстановки та вжитку, а яке вважати цінним.

На практиці до цінних предметів відносять вироби з дорогоцінних металів, дорогоцінне каміння, предмети антикваріату, цінні колекції, цінні рукописи тощо.

Спір між спадкоємцями щодо визнання речей цінними вирішується в судовому порядку.

Після закінчення опису спадкового майна нотаріус повинен передати майно на зберігання. У цьому разі нотаріус повинен роз'яснити особам, які приймають таке майно, що за його зберігання їм може бути виплачена винагорода. Крім того, нотаріус попереджає охоронця та інших осіб, яким спадкове майно передано на зберігання, про кримінальну відповідальність за невиконання або неналежне виконання особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків (стаття 197 Кримінального кодексу України).

Для деяких видів спадкового майна встановлено особливий порядок його зберігання.

Якщо до спадкового майна входять грошові суми та цінні папери, то на прохання спадкоємців чи інших заінтересованих осіб, за окремим описом не пізніше наступного після проведення опису дня вони здаються в депозит нотаріальної контори. На депозиті вони знаходяться до видачі спадкоємцям або до передачі відповідному фінансовому органу, якщо спадщина переходить до територіальної громади. Зберігання спадкового майна в депозиті нотаріальної контори здійснюється за рахунок спадкоємців або інших заінтересованих осіб.

Срібло й монетарні метали (золото й метали іридієво-платинової групи) в будь-якому вигляді та стані, іноземна валюта і виражені в іноземній валюті або монетарних металах платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі, боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати та ін.), вироби зі срібла і монетарних металів, коштовного каміння, а також коштовне каміння і перли на прохання спадкоємців чи інших заінтересованих осіб здаються не пізніше наступного після проведення опису дня на зберігання до відповідної банківської установи. Зберігання цього спадкового майна у банку також здійснюється за рахунок спадкоємців або інших заінтересованих осіб.

Якщо в складі описаного майна є цінні рукописи, літературні праці, листи, що мають історичне або наукове значення, то ці документи за окремим описом здаються на відповідальне зберігання спадкоємцям чи іншим заінтересованим особам або можуть бути передані на зберігання відповідним установам. Це можуть бути інститути, музеї тощо. Якщо такої можливості у нотаріуса немає, то він опечатує документи або сховище з документами.

Виявлені у складі майна померлого вибухові речовини і засоби вибуху, боеприпаси, зброя, спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозо-

точивої та дратівної дії (йдеться про газові пістолети, револьвери і патрони до них), здаються органам внутрішніх справ за окремим описом.

Якщо у складі спадкового майна є об'єкти, що знаходяться на державному обліку як пам'ятки історії та культури, то нотаріус повідомляє про це у відповідні органи охорони пам'яток історії та культури.

У разі виявлення серед спадкового майна харчових продуктів державний нотаріус передає їх спадкоємцям. Але якщо опис провадиться без участі спадкоємців, то продукти довгострокового терміну зберігання передаються відповідним організаціям для реалізації. Така передача провадиться за окремим актом, що його підписують нотаріус, поняті, спадкоємці або представник організації, якій передано продукти для реалізації.

Під час опису можуть бути виявлені речі, які в зв'язку зі зносом втратили цінність. Такі випадки особливо часто трапляються при вжитті заходів до охорони спадкового майна громадян, померлих у будинках для престарілих чи інвалідів. У такій ситуації нотаріус за згодою спадкоємців або фінансового органу, коли опис провадиться без участі спадкоємців, не включає до акта опису цих речей, а за окремим описом передає їх для знищення або на заготівельну базу утильсировини.

Між днем смерті спадкодавця і днем, коли буде встановлено всіх спадкоємців, минає певний час. На цей час й необхідно вжити заходів до охорони майна, тобто до прийняття спадщини всіма спадкоємцями, а якщо в цей термін її не прийняли, то до закінчення строку, протягом якого може бути прийнята спадщина, — шести місяців.

Охорона спадкового майна може тривати і після закінчення шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо до нотаріальної контори надійшла заява про згоду на прийняття спадщини від осіб, для яких право спадкоємства виникає в разі неприйняття спадщини іншими спадкоємцями. Тоді відповідно до ст. 549 ЦК України такі особи приймають спадщину протягом строку, що залишився для прийняття спадщини, а якщо цей строк є меншим від трьох місяців, то він продовжується до трьох місяців.

Звідси випливає висновок, що охорона спадкового майна може тривати понад шість місяців у випадках спадкової трансмісії (ст. 551 ЦК України), спадкування за законом після відмови від спадщини спадкоємців за заповітом (ст. 553 ЦК України), а також при спадкуванні спадкоємців другої черги в разі неприйняття спадщини або відмови від неї спадкоємців першої черги.

Охорона спадкового майна, що визнається відумерлим, триває протягом одного року, до того моменту, як суд визнає таке спадкове майно відумерлим.

Спадкове майно протягом вказаних строків не можна нікуди переміщати, продавати або відчужувати іншим способом. Забороняються також будь-які дії, що можуть значно погіршити стан та ціну спадкового майна.

Видатки, пов'язані з описом та охороною спадкового майна, покладаються на спадкоємців, що закликаються до спадщини відповідно до їхньої частки у спадщині. Незалежно від перебування під охороною описане майно належить спадкоємцям з моменту відкриття спадщини (ч. 5 ст. 1268 ЦК України).

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна припиняє нотаріус, який їх вживав. Якщо місце відкриття спадщини і місце вжиття заходів щодо охорони спадкового майна різні, то про припинення охорони спадкового майна попередньо повідомляється нотаріус за місцем відкриття спадщини.

Нотаріус за місцем відкриття спадщини зобов'язаний повідомити спадкоємців про припинення заходів щодо охорони спадкового майна.

Література

1. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 3 берез. 2004 р. // Офіційний вісник України. — 2004 — № 10. — С. 315. — Ст. 639.

Анотація

Гончаренко В. О. Охорона спадкового майна. — Стаття.

У статті комплексно розглядаються теоретичні і практичні питання, пов'язані з правовим регулюванням охорони спадкового майна в цивільному праві України. На підставі проведеного дослідження нотаріальної практики сформульовані конкретні пропозиції, спрямовані на вдосконалення правового регулювання відносин з охорони спадкового майна.

Ключові слова: охорона спадкового майна, нотаріальна охорона спадкового майна, опис спадкового майна, зберігання спадкового майна, строки охорони спадкового майна, охорона відумерлої спадщини.

Аннотация

Гончаренко В. О. Охрана наследственного имущества. — Статья.

В статье комплексно рассматриваются теоретические и практические вопросы правового регулирования отношений по охране наследственного имущества. На основе проведенного исследования нотариальной практики сформулированы конкретные предложения, направленные на усовершенствование правового регулирования отношений по охране наследственного имущества.

Ключевые слова: охрана наследственного имущества, нотариальная охрана наследственного имущества, опись наследственного имущества, хранение наследственного имущества, сроки охраны наследственного имущества, охрана выморочного имущества.

Summary

Goncharenko V. Protection of Hereditary Property. — Article.

The article contains a complex research of theoretical and practical issues, related to legal regulation of protection of hereditary property in civil law. The proposals about improvement of legal regulation protection of hereditary property are formulated on the basis of analyzes and notarial practice.

Ключевые слова: protection of hereditary property, notarial protection of hereditary property, inventory of hereditary property, keeping of hereditary property, terms of protection of hereditary property, protection of heirless property.